

**НАУКОВИЙ
ВІСНИК**

МЕЖИБІЖ

**1'2013
Ч.1**

УДК 94 (477.43/44)
ББК – 63.3(4Укр3)
С 24

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного історико-культурного заповідника «Межибіж»
(протокол № 3 від 19 вересня 2013 р.)
та ухвалою Центру дослідження історії Поділля
(протокол № 6 від 10 вересня 2013 р.)*

Рецензенти:

П. П. Брицький – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці),
О. П. Григоренко – доктор історичних наук, професор (м. Хмельницький)

Редакційна колегія:

доктор історичних наук, професор А. Г. Філінюк, *(співголова)*,
О. Г. Погорілець *(співголова)*, доктор історичних наук, професор
Баженов Л. В. *(заст. голови)*, доктор історичних наук, професор В. П. Газін,
доктор історичних наук, професор О. М. Завальнюк, доктор історичних
наук, професор А. С. Копилов, доктор історичних наук, професор
В. С. Лозовий, доктор історичних наук, професор В. С. Прокопчук, доктор
історичних наук, професор В. С. Степанков, кандидат історичних наук
А. М. Трембіцький *(відп. секретар)*.

С 24 Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник «Межибіж» – 1'2013). – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – 396 с.

У збірнику вміщені статті за підсумками Сьомої науково-краснознавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України», присвяченої 650-річчю битви на Синіх Водах, яка відбулася 15-16 червня 2012 року в Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж». В них на основі широкого кола джерел, які переважно вперше вводяться в науковий обіг, розглядаються актуальні малодосліджені проблеми суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного-духовного життя України від найдавніших часів до сьогодення, висвітлюється внесок української інтелігенції у збереження й популяризацію багатовікових народних традицій, розвиток науки і культури нашого народу. Матеріали друкуються в авторській редакції.

© Автори статей, 2013

Хмельницький / Н.И.Костомаров. – М.: Чарли, 1994. – 768 с. 7. Кравець М. М. Народне повстання 1594-1596 рр. в Україні й Вінниці / М. М.Кравець // Вінниці – 630: Матеріали Вінницької науково-теоретичної конференції. – Вінниця, 1993. – С.18-19. 8. Нагребецький А. Н. Наш Дерібчин / А. Н. Нагребецький, Н. М. Юніцька. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2011. – 504 с.

Ігор Западєнко (Хмельницький)

ТРИ СПИСИ ФЛОРИАНА ШАРОВОГО: СИМВОЛ, ПЕРЕДАНИЙ НАЩАДКАМ

Статтю присвячено відображенню символіки Флоріана Шарого, засновника роду Замойських, у предметах місцевої фалеристики кінця 20 – початку 21 століття. Предмети, які згадуються у статті, зберігаються у музеї історії міста Хмельницького

Ключові слова: геральдика, фалеристика, Флоріан Шарий, герб, Проскурів, Хмельницький

The article is about symbolics of Florian Szary, founder of family Zamoysky, in the articles of local faleristics end 20 – beg. 21 century. Objects that is remembered in the article are kept in the museum of history of Khmelnytsky city

Keywords: heraldry, faleristics, Florian Szary, coat of arms, Proskuriv, Khmelnytsky city

Перша письмова згадка про місто Хмельницький (точніше, про село Плоскирівці, від якого веде свій родовід цей населений пункт) припадає на 1431 рік, тобто стосується саме польсько-литовської історичної доби. Відтак, саме з цієї позначки починається експозиція музею історії міста Хмельницького. Оскільки фонди музею нині не мають достатньої кількості автентичних експонатів, щоб наочно проілюструвати реалії періоду XV – XVIII століть – у експозиції використовуються допоміжні засоби, зокрема, предмети фалеристики, філателії, нумізматики. До такого кроку працівники музею вперше вдалися у ході створення експозиції, присвяченої гербам м. Хмельницького, яких у різні часи було кілька. Сучасний герб являє собою гербовий щит з фігурою – три золоті (жовті) перехрещені стріли (середня – вістрям донизу, дві – під кутом 90 градусів – вістрями вгору) на синьому тлі [1]. Власне, ця фігура з трьох перехрещених стріл є спільною для місцевого гербу усіх часів – періоду Російської імперії [2] і часів СРСР [3].

При тому очевидно, що головний елемент усіх варіантів гербу м. Хмельницького (а давніше Проскурова) успадковано від давнього польського гербу Jelita (середина XVII століття), що належав шляхетському роду Замоїських, які довгий час володіли цими землями [4]. Три списи, перехрещені особливим чином (і зображення яких пізніше трансформувалося у таким же чином перехрещені стріли), є згадкою про військову мужність (а водночас і чвари з сусідами) предка Замоїських – Флоріана Шарого. Саме того святого Флоріана Шарого, на честь якого названо Шаргород на Вінниччині, і чий костюл (1595 р.) знаходиться у тому старовинному місті. Легенду про Флоріана Шарого, який, боронячи собою короля у битві під Пловцями (1431 р.), був поранений водночас трьома списами, відображено у багатьох творах, у тому числі й у незавершеній опері видатного польського композитора Станіслава Монюшка «Рокічана» (1859 р.) за романом Йозефа Ігнатія Крашевського «Король холопів», лібрето Юзефа Корженьовського. Разом з гербом міста Хмельницького, це символічне відлуння польсько-литовської доби знайшло своє відображення на предметах філателії, фалеристики та інших напрямків колекціонування. Відтак, при створенні експозиції, присвяченої міському гербу, у музеї історії м. Хмельницького в якості експонатів використано нагрудні значки з зображенням міського гербу. Надзвичайно різноманітна серія подібних значків, присвячених місцевій геральдиці, випускалася за часів СРСР, і у тому чи іншому вигляді періодично випускається зараз різними виробниками в Україні і за кордоном.

Першим зразком, що зайняв місце у музейній вітрині, є значок з гербом м. Хмельницького радянського періоду (фото 1). Вони масово випускалися у 1970–1980-ті роки, і мають різні варіації у кольорах між партіями випуску. Про герботворчість радянських часів, яка суперечила усім усталеним канонам, фахівцями написано чимало – зокрема, про те, що на гербах того часу зображення вміщувалися за принципом «що бачу – про те співаю...». Проте, можна вважати, що місту Хмельницькому з гербом пощастило більше. У радянському гербі м. Хмельницького три стріли з своїм характерним напрямком збереглися, хоча й трансформовані у символічне зображення «електричних» стріл, що мало означати визначальну роль підприємств електротехнічної та електронної промисловості у життєдіяльності міста.

Інших зразків нагрудних значків, присвячених місту Хмельницькому, у попередні десятиліття випускалося чимало, і це спонукало працівників музею історії міста започаткувати цілеспрямований збір музейної колекції місцевої фалеристики, у якій об'єднати знаки, присвячені місту Хмельницькому, міським підприємствам і установам, місцеві нагороди та ін., а також приділити увагу дослідженню «матеріальної частини» питання.

Наступним зразком нагрудного знаку, що містить «прихований» символ владарювання Королівства Польського над сучасною територією

Поділля, є значок «Хмельницький 500 років» (фото 2). Цей зразок цікавий тим, що випущено його до 500-річчя міста Хмельницького, яке відзначалося у 1993 році [5], а його зображення містить... той самий «радянський» герб міста, який ще у 1990 році було скасовано і натомість відроджено історичний герб Проскурова як герб міста Хмельницького! Однак, жодних помилок тут немає: на час випуску цього значка роком першої письмової згадки про місто вважався саме 1493 рік [6], від якого і відраховували ювілейну дату. Підготовку до відзначення визначного ювілею офіційно почали за 5 років до нього, ще у 1988 році, за часів Радянського Союзу. Тоді ж було розроблено чимало сувенірної продукції, в тому числі значків та пам'ятних медалей – а святкувати ювілей міста випало вже у незалежній Україні, та ще й з новим (точніше, відродженим історичним) міським гербом.

Існує й предмет фалеристики, на якому символи, успадковані від «Єлїти» Замоїських, зустрічаються разом у «радянському» та класичному накресленнях: це комплект з двох ювілейних настільних медалей, присвячених 500-річчю міста Хмельницького (фото 3). Одна символізує старий Проскурів, – щоправда, зображення «старого міста» на ній є абсолютною фантазією художника, інша є символом сучасного Хмельницького з цілком достовірним зображенням відомих міських будівель і пам'ятників. Зображення нового міста Хмельницького прикрашає герб зразку 1970 року, зображення старого міста Проскурова – герб старого міста з трьома стрілами. Однак, його зображення виконане з помилкою: художник, який розробляв малюнок медалі, зобразив центральну стрілу направленою доверху, а інші – донизу. Відтак, порівняно з історичним прототипом, герб Проскурова на цій медалі зображено «догори ногами».

Вже на початку 1990-х років до ювілею міста Хмельницького було випущено кілька нагрудних знаків, що містять елемент гербу Jelita вже у якості відродженого історичного гербу міста (фото 4, 5, 6, 7). Випускалися подібні значки й пізніше. На фото 8 – один з останніх випусків хмельницьких геральдичних значків. Його відмінність від попередніх – у тому, що герб міста тут зображено не на «французькому», як раніше, а на «іспанському» (заокругленому) щиті, який є традиційним для гербів міст у наш час.

Нині масовий випуск сувенірних нагрудних значків – вже в минулому, на зміну їм набули популярності інші види сувенірної продукції. Традиційні нагрудні знаки зараз також виробляються – але зазвичай у більш «дорогому», малосерійному виконанні, в тому числі як нагрудні знаки нагород.

Зразком нагородного знаку, який успадкував символіку гербу Jelita, є відзнака Хмельницького міського голови (фото 9) та відзнака

Хмельницької міської ради трьох ступенів, знаки якої відрізняються від попередньої написом та кольором емалі [7]. Ці знаки, які знаходяться у колекції місцевої фалеристики музею історії міста Хмельницького, надають їй дійсної унікальності, оскільки їх немає у жодній іншій музейній або приватній колекції. Перехрещені стріли на блакитному щиті присутні на його колодці і на мініатюрі у петлицю. Отже, як у гербах Проскурова, а пізніше міста Хмельницького, так і у місцевих предметах фалеристики було дотримано принцип історичної спадковості. Як наслідок – навіть у радянські часи хмельничани, самі не знаючи про це, носили на лацканах жакетів прихований графічний символ бойової мужності, а водночас й незлагідного характеру польського шляхтича XVII століття, Флоріана Шарого. Головний елемент гербу Jelita, завдяки присутності у всіх модифікаціях міського гербу, є найвідомішим символом у місцевій фалеристиці.

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

Фото 4.

Фото 5.

Фото 6.

Фото 7.

Фото 8.

Фото 9.

Список використаних джерел: 1. «Положення про герб і прапор міста Хмельницького» – Рішення Хмельницької міської Ради народних депутатів XXI скликання від 27 вересня 1990 р. 2. О гербах городов Минской, Вольнской, Брацлавской и Подольской губерний. 22 января 1796 г. // ПСЗРИ. – № 17435. – С. 359-865; Винклер П. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи. – СПб., 1899. – с. 124. 3. Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – Ч. 6.

– липень, 1994. 4. Єсюнін С. М. Місто Хмельницький: історія, події, факти. – Хм., 2004. – с. 25. 5. Єсюнін С. М. Місто Хмельницький: історія, події, факти. – Хм., 2004. – с. 3. 6. АЮРЗ. – Ч. VIII. – Т. II. – К., 1893. – С. 339. 7. «Про почесні відзнаки Хмельницької міської ради та міського голови» – Рішення 24 сесії Хмельницької міської ради № 4 від 5 липня 2005 року.

Ігор Западєнко (Хмельницький)

СТАТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО – ПЕРШИЙ КРОК ВІДРОДЖЕННЯ САМОВРЯДНИХ ТРАДИЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

На підставі документів у статті обґрунтовується пріоритет міста Хмельницького у прийнятті Статуту територіальної громади міста, який був першим практичним кроком у відродженні міського самоврядування в сучасній Україні

На основани документів в статті обосновывается приоритет города Хмельницкого в принятии Устава территориальной общины города, который был первым практическим шагом в возрождении городского самоуправления в современной Украине

On the basis of documents in the article proved priority of Khmelnytsky in an acceptance Charter of territorial society of city, that was the first practical step in the revival of municipal self-government in modern Ukraine

Ключові слова: місцеве самоврядування, територіальна громада, статут

Прийняття у 1997 році Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] вперше від часів існування Магдебурзького права повернуло на терени нашої держави реальне поняття самоврядування місцевих громад. Майже одночасно з прийняттям Закону Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування [2]. Ці документи окреслили загальні права місцевих громад. Водночас названим вище Законом було передбачено, що конкретні механізми реалізації прав громад визначаються статутами, які приймаються самими громадами міст. Першим таким статутом в Україні був Статут територіальної громади міста Хмельницького [3], прийнятий рішенням сесії міської ради 29 жовтня 1997 року і зареєстрований міністерством юстиції 21 травня 1999 р. Досі побутує помилкова думка, нібито першим затвердженим і зареєстрованим був Статут територіальної громади міста Києва. При тому посилаються на публікацію офіційного сайту Мінюсту, яка стосується 2004 року [4]: